

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Papp György*
Kolozsvár

Az embertárs iránti szeretetről szóló teológiai tanítás**

The Theological Teaching concerning the Love of Our Neighbours.
Abstract

In this short paper we propose to present the teaching of the Bible concerning the love of our neighbours. Starting with Romans 13:10, where apostle Paul asserts that love is the fulfilling of the law, we analyse those biblical passages in which the traces of this topic can be found. We aim to show that both the Old and the New Testament highlights the importance of the love towards God and our neighbours. At the end of our survey we discuss this topic in the light of the threefold use of God's Law.

Keywords: Love, God's Law, Neighbour, Triplex Usus Legis.

A törvény betöltése a szeretet – írja Pál apostol a római keresztyéneknek (13,10), majd pedig a Galácia tartományban szétszórta élő híveket buzdítja hasonló szavakkal: *Mert az egész törvény ez egy igében teljeseedik be: „Szeresd felebarátodat, mint magadat.”* (Gal 5,14) Az embertárs iránti szeretet parancsának gyökereit azonban nem az Újszövetségben kell keresnünk, hanem az Ószövetségben, ugyanis a 3Móz 19,18-ban már abban is olvashatjuk ezt a parancsot. Szó szerint olvasható: *Bosszúálló ne légy, és haragot ne tarts a te néped fiai ellen, hanem szeresd felebarátodat, mint magadat.*

A régi zsidó hagyomány a Sámájhoz képest mérsékelt Hillél rabbi nevéhez köti a következő rövid történetbe foglalt tanítást:

„– Sab 31^a: Egyszer egy pogány elment Sámájhoz (Kr. e. 30 körül) és ezt mondta neki: Fogadj engem prozelitává, de azzal a feltétellel, hogy annyi idő alatt, ameddig fél lábon tudok állni, elmagyarázod nekem az egész Tórárt. Akkor ő eltaszította egy faággal, ami éppen kezében volt. Erre elment Hillélhez (Kr. e. 20 körül), aki prozelitává fogadta őt, és ezt mondta neki: Ami számodra kelle-

* Papp György (Beszterce, 1983) a Kolozsvári Protestáns Teológián végezte teológiai tanulmányait (2001–2006), majd Illyefalván volt segédlelkész, Nagyenyeden könyvtáros és Mezőörményesen helyettes lelképásztor (2006–2012). 2012 októberétől pedig kutató levéltáros és óraadó a Kolozsvári Protestáns Teológián. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem doktorjelöltje. Tézisének témája: *Kbriüszosztomosz teológiájának hatása Kálvin János szabad akaratról alkotott felfogására* Institutíójának 1559-es kiadásában.

** Elhangzott 2010. szeptember 30-án Sáromberkén, a Maros-Mezőségi Református Egyházmegye lelkészértekezletén.

metlen, ne tedd senkivel szemben. Ennyi az egész Tóra, és minden egyéb magyarázat. Menj hát, és tanuld meg!”¹

Az ősi parancs új értelmet és új töltetet nyer Jézus igehirdetésében, az apostolok, különösképpen Pál és János leveleiben, amelyekben régóta elfelejtett és mellőzött összefüggésekre derül fény. Az embertárs iránti szeretet parancsa *a törvény lelke*. Ha a mindenkori törvényértelmező ember² tekintete elsiklik felette, ez életébe kerülhet. A betű ugyanis megöl, és a Lélek az, amely megelevenít (2Kor 3,6). Pál apostol ezért buzdít és tanít ekképpen: *Senkinek se tartozzatok semmivel, csak azszal, hogy egymást szeressétek; mert aki a másikat szereti, betöltötte a törvényt.* (Róm 13,8)

Az Ószövetség a אָבִיר szót használja a *felebarátra*. Szorosabb értelemben ez *bizalmas barátot, társat, rokont* jelöl; de gyakran előfordul tágabb jelentéskörrel is, amikor *szomszédot, néptársat, embertársat* jelent. A szövetség népén belül a felebarát minősítő fogalom volt, vagyis azt juttatta kifejezésre, hogy a szóban forgó másik ember *a szövetség tagja*.³ Erre utal az is, hogy az Ószövetség sokszor használja a *testvér* szót a felebarát szinonimájaként. A felebarát fogalma azonban már az Ószövetség korai univerzalizmusának bizonyosága: Isten mindenkit be akar vonni a felebarátok közösségébe, az Ő szeretetének közösségébe.

Az Újszövetségben a πλησιος szó jelöli a felebarátot, és 17 előfordulása közül 12 esetben a 3Móz 19,18 idézetében jelenik meg. A szó elsődleges jelentése olyan személyt jelöl, aki valamilyen szinten közel került a másik emberhez.⁴

A következőkben azokat az igehelyeket vizsgáljuk meg, amelyek jobban megvilágítják a felebarát iránti szeretet parancsának bibliai értelmét és összefüggéseit.

3Móz 19,18.34: – *aki olyan, mint te*

Az embertárs iránti szeretetről szóló lókusok közül minden bizonnyal a legjelentősebb a 3Móz 19,18-ban olvasható parancs. A 3Móz 19,1–18 egységes szakasz, amely fő témaként mutatja be az Isten népe körében megengedett tár-

¹ Strack, Hermenn L. – Billerbeck, Paul: *Das Evangelium nach Matthäus erläutert aus Talmud und Midrasch. Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch.* Erster (Doopel)band. S. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung Oscar Beck, München 1922, 460, ahol Hillél rabbi mondása a Mt 7,12-höz kapcsolódik: *Amit tehát szeretnétek, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is ugyanazt cselekedjétek velük, mert ez a törvény, és ezt tanítják a próféták.*

² A mindenkori embert azért nevezem törvényértelmezőnek, mert minden megnyilvánulásunkkal valamilyen módon értelmezzük és alkalmazzuk vagy mellőzzük Isten törvényét.

³ Kiss Jenő: Felebarát szócikk. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Bibliai fogalmi szókönyv.* Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár, 1992, (104–105) 104.

⁴ Ld. Varga Zsigmond J.: *Görög–magyar szótár az Újszövetség irataihoz.* Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1992, 790. Coenen, Lothar – Beyreuter, Erich – Bietenhard, Hans: ó πλησιος szócikk. In: uő (szerk.): *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament.* Studien-Ausgabe. Band 1. 5. Auflage. Theologischer Verlag R. Brockhaus, Wuppertal 1979, 149–151. Greeven, Heinrich – Fichtner, Johannes: πλησιος szócikk. In: Kittel, Gerhard – Friedrich, Gerhard: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament.* Band 5. W. Kohlhammer GmbH, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1965, 309–316.

sas viselkedésformákat. Az egység utolsó mondata összefoglalja mindazt, amit az 1–18a versek tartalmaznak. Az alábbiakban ennek az utolsó, összefoglaló mondatnak elemzését nyújtjuk.

Az összefoglaló parancs így hangzik héberül:

וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ אֲנִי יְהוָה:

Az igeszakasz két tagmondatból áll, egy verbális mondatból, amely megfogalmazza magát a parancsot, illetve egy nominális mondatból, amely a parancs indoklását tartalmazza.

Az első exegetikai érdekesség, amelyre mindenképpen fel kell figyelnünk, az első tagmondat állítmányának vonzata. Elvárható lenne ugyanis, hogy az אָהַב prepozícióval jelölje meg a mondat tárgyát. Ehelyett azonban az אָהַב + לְ szerkezettel találkozunk. A szótárak szerint e szerkezet jelentése így fogalmazható meg: *szeret megtenni valamit*.⁵ Ezt az emberek közötti kapcsolatra vonatkozó szerkezet még egyetlen helyen fordul elő az Ószövetségben, éspedig a 3Móz 19,34-ben, ahol Isten a jövevények (גֵר) iránt tanúsítandó viszonyulást szabályozza, és ezt parancsolja: *Olyan legyen a köztetek tartózkodó jövevény, mint a közületek való bennszülött! Szeressétek, mint magatokat, [וְאַהֲבַת לוֹ כְּמוֹךָ] mert jövevények voltatok Egyiptomban. Én, az ÚR, vagyok a ti Istenetek!* E szerkezet használata elmélyíti a parancs jelentését, és hangsúlyozza: *örömmel tanúsíts szeretetet felebarátod iránt.*

A második kérdés, amelyet tárgyalnunk kell, az első tagmondat, majd pedig a 34. vers fordítása. Az általánosan elfogadott fordítás *így hangzik: szeresd felebarátodat, mint önmagadat.* Ez azonban a jelentésnek csupán töredéke. A אָהַב alapvetően az összehasonlítás prepozíciója. Ennek figyelembevételével a parancsot így is fordíthatjuk: *szeresd felebarátodat, aki olyan, mint te.* A felebarát, akit szeretned kell, olyan, mint te. Milyen? Isten hozzád hasonlóan őt is saját képére és hasonlóságára teremtette, őt is ugyanazokkal a képviselői és sáfársági jogokkal és kötelezettségekkel bízta meg, mint téged, és mindkettőtököt kiszabadított a szolgaságból. Ha vétkezel ellene, alkotója ellen is vétkezel, ha őt megveted és gyűlölöd, mindkettőtök alkotóját veted meg és gyűlölöd. Azonban nem csupán a felebarát hozzád hasonló, hanem a jövevény is. Sőt, valamikor te magad is jövevény voltál a szolgaság házában. Ezért a jövevényt is a felebaráthoz, a néptárshoz hasonlóan kell szeretni.

A parancs indoklása: *én vagyok az ÚR.* A Tíz Ige preambulumaéhoz hasonlóan Isten itt is önmagára hivatkozik. Mivel *én vagyok az ÚR* – parafrázálhatnók a bibliai szöveget –, és te az én népem tagja vagy, szeretned kell felebarátodat és a jövevényt. Ez az indoklás rejtett módon Isten szabadító cselekedetére vonatkozik. Ha Isten népe a szabadításban megtapasztalta az ő kegyelmét és szeretetét, akkor ezt kell továbbadnia. Ettől lesz Isten hiteles képviselője a földön, abban a környezetben, ahova Isten állította.

⁵ Ld. pl. אָהַב szócikk. In: Gesenius, Wilhelm – Buhl, Frants et alii: *Handwörterbuch über da Alte Testament*. 17. Auflage. Spriger-Verlag, Berlin – Göttingen – Heidelberg 1962, (12–13) 12. אָהַב szócikk. In: Koehler, Ludwig – Baumgartner, Walter: *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*. E. J. Brill, Leiden 1985, (15–16) 16.

Amint előbb láthattuk, Hillél rabbi is azt vallotta, hogy a Tóra lényege a felebarát iránt tanúsított szeretet, a többi pedig mind magyarázat. Ez a magyarázat azonban rendkívül bőséges, számos példát tartalmaz, sőt mi több, a szeretetet nemcsak a felebarátra és jövevényre, hanem az ellenségre is kiterjeszti. A 2Móz 23,4–5 és 5Móz 22,1–4 ugyanis arról szól, hogy Isten megparancsolta, hogy népe az ellenség éhező vagy teher alatt roskadozó igásállataihoz is emberiségesen viszonyuljon. Kálvin magyarázata szerint Isten azért parancsolta meg, hogy népe az oktalan állatokhoz is emberiségesen viszonyuljon, hogy annál nagyobb legyen benne az embertárs megsegítésére irányuló hajlandóság.⁶

Az ellenség iránti szeretet kifejezésének talán legszebb ószövetségi példáját a 2Kir 6,8–23-ban olvashatjuk. Miután Elizeus a királyhoz vezeti a vaksággal megvert szíriai sereget, a következő párbeszéd alakul ki: *Amikor Izráel királya meglátta őket, ezt kérdezte Elizeustól: Megölessen-e őket, atyám? Ó így felelt: Ne ölessd meg! Meg szoktad-e öletni azokat, akiket foglyul ejtesz kardoddal vagy íjaddal? Adj nekik kenyeret és vizet, hadd egyenek és igyanak, azután menjenek el urukhoz. Nagy lakomát rendezett tehát nekik, és miután ettek és ittak, elbocsátotta őket. Azok pedig elmentek urukhoz. Nem is jöttek többé arám rablócsapatok Izráel országába.* (2Kir 6,21–23)

Most pedig a teljesség igénye nélkül következzenek néhány példa arra, ahogyan Mózes Törvénye magyarázza az embertárs iránti szeretet parancsát:

2Móz 21,14: *Ha pedig valaki szántszándékkal tör a felebarátjára, és orvul őli meg, az íyet oltáromtól is vidd el, és haljon meg.*

2Móz 22,25–26: *Ha zálogba vetted embertársad felsőruháját, naplementéig add vissza neki! Mert egyetlen takarója, testének ruhája az. Miben haljon? Bizony, ha hozzáám kiált segítségért, meghallgatom, mert én kegyelmes vagyok.*

3Móz 19,11: *Ne lopjatok, ne hazudjatok, és senki se csalja meg honfitársát!*

3Móz 19,13: *Felebarátodot ne zsákmányold ki, és ne rabold ki.*

3Móz 19,15: *Ne kövessetek el jogtalanságot az ítélkezésben! Ne nézd, hogy valaki nincstelen; és ne kedvezz a hatalmasnak! Igaz ítéletet hozz honfitársad ügyében!*

3Móz 25,14: *Ha pedig eladsz valami eladnivalót a te felebarátodnak, vagy vásárolsz valamit a te felebarátodtól: egymást meg ne csaljátok.*

5Móz 19,14: *Ne mozdítsd el felebarátod határát...*

Megállapíthatjuk tehát, hogy amikor Isten Igéje a felebarát iránti szeretetről beszél, nem csupán azokról az emberekről szól, akiket barátainknak és szeretetre méltóknak tekintünk, hanem minden emberről. Így a felebarát iránti szeretetet már Mózes Törvénye alapján is az embertárs iránti szeretetnek nevezhetjük, amelynek parancsolója, forrása és letéteményese maga Isten.

⁶ Calvin, John: *Harmony of the Law*. Volume 3. Books for the Ages, 1998. CD-Rom edition, 46.

Irgalmasságot akarok. A próféták és az embertárs iránti szeretet

Meglepő, hogy az Ószövetség nem arról szól: miként tartotta be Izráel népe Isten törvényét. Sokkal inkább annak ellenkezőjéről szól. A történeti és prófétai könyvek sok esetben számolnak be Isten népének törvényszegéséről. A próféták igehirdetése nem amiatt ostorozza Izráel népét, hogy nem mutatná be időben az áldozatokat, vagy, hogy elmulasztaná az ünnepek megtartását és nem mennének fel Jeruzsálembe. Ámos prófétának ezt kell tudtul adnia: *Gyűlölöm, megvetem ünnepeiteket, ünnepségeiteket ki nem állhatom! Ha égőáldozatot mutattok be nekem, vagy ételáldozatot, nem gyönyörködöm bennük. Rá se tekintek a békeáldozatra, melyet bizlalt állatokból mutattok be! Távozzatok előlem hangos éneklésetekkel, hallani sem akarom lantpengetéseket!* (Ám 5,21–23). Ézsaiás hazugnak nevezi az áldozatbemutatót, az ünneplést és a bűnbánatot (Ézs 1,10–15), majd arra mutat rá, hogy mit hiányol Isten, és mit kell újból megtanulnia Izráel népének: *Tanuljatok jót tenni, törekedjete igazságra, térítsétek jó útra az erőszakoskodót! Védjétek meg az árvák jogát és az özvegyek peres ügyét!* (Ézs 1,17). Majd az 5. fejezet megrendítő versben beszél Izráel törvényszegéséről: *A Seregek URának szölvje: Izráelnek háza, és gyönyörű ültetvénye: Júda férfiai. Törvényességre várt, és lett önkényesség, igazságra várt, és lett kiáltó gazság!* (Ézs 5,7)

Jeremiás próféta is konkrétan nevezi meg a felebarát ellen elkövetett bűnököt: *Jaj annak, aki nem igaz úton építi házát, és felső szobáit, joggatlan módon, ingyen dolgoztatja embertársát, és a munkájáért nem fizet bért!* (Jer 22,13) A gazdasági elnyomáson túl nagyfokú erkölcsi romlást tapasztalhatunk, és úgy tűnik, semmit sem ér a családi élet tisztasága: *...ohyan dolgot követtek el, ami becstelenség Izráelben: paráználkodtak honfitársaik feleségével, és hazug ígét hirdettek az én nevemben, amit nem parancsoltam nekik. Én tudom és tanúsítom ezt – így szól az ÚR.* (Jer 29,23)

Hasonló bűnököt nevez meg Ezékiel próféta is: a családi élet tisztaságának semmibe vételét, a felebarát nyomorgatását, uzsorázást, az éhezőt, a mezítelen és a jövevény elnyomását (Ez 18,5–17; 22,11–12). Isten ilyen feltételek mellett lakozik népe között: *...csak ha igazán megjobbítjátok útjaitokat és tetteiteket, ha igazságosan ítéletek ember és embertársa között, ha a jövevényt, árvát és özvegyet nem nyomjátok el, és ártatlan vért sem ontotok ezen a helyen, nem követtek más isteneiket a magatok romlására: akkor megengedem, hogy ezen a helyen tartózkodjatok, azon a földön, amelyet őseiteknek adtam, öröktől fogva mindörökké.* (Jer 7,5–7)

A prófétai fenyegetésekre és intésekre azonban nemcsak a babiloni fogság előtt volt szükség, hanem a fogság után is. Ugyanis Zakariás és Malakiás igehirdetése azt tükrözi, hogy Isten népének még mindig szüksége van az útmutatásra. Malakiás úgy beszél a felebarát ellen elkövetett bűnökről, mint amelyek jelen vannak a nép életében: *Miért vagyunk hát bütlének egymáshoz, meggyalázva az atyáinkkal kötött szövetséget?* (Mal 2,10) Zakariás pedig arra mutat rá, hogy Isten népe képtelen volt saját tapasztalataiból tanulni, és ugyanazokról a bűnökről kell leszoknia, mint amelyek miatt fogságba került: *Ezeket tegyétek: Mondjátok igazat egymásnak! Hozzátok igaz és békét szerző ítéletet kapuitokban! Ne tervezétek magatok-*

ban egymás ellen semmi rosszat, és ne szeressétek a hamis esküit! Mindezt gyűlölöm én – így szól az ÚR. (Zak 8,16–17, vö. Zak 7,8–14)

Mikeás próféta így foglalja össze Isten törvényét: *Ember, megmondta neked, hogy mi a jó, és hogy mit kíván tőled az ÚR! Csak azt, hogy élj törvény szerint, törekedj szeretetre, és légy alázatos Istennel szemben. (Mik 6,8)* Hóseás is hasonló szavakkal fogalmazza meg az Isten szerinti életforma lényegét: *Térj hát meg Istenedhez, tartsd meg hűségesen a törvényt, és reménykedj szüntelenül Istenedben! (Hós 12,6)* Ha összehasonlítjuk a felebarát iránt tanúsított szeretetet a kultuszi kötelezettségekkel, az lesz világossá, hogy a kultusz, az áldozat üres és hazug a szeretet és irgalmasság nélkül: *Mert szeretetet kívánok, és nem áldozatot, Isten ismeretét, és nem égőáldozatokat. (Hós 6,6)*

Láthatjuk tehát, hogy már az ószövetségi próféták is ezt hirdették: Isten törvényének a felebarát iránti szeretet a lényege. Aki elmulasztja ennek gyakorlását, nem ismeri Istent.

Az embertárs iránti szeretet a bölcsességirodalomban

A bölcsességirodalom is bűnnek nevezik a felebarát iránti szeretet hiányát: *És láttam, hogy minden fáradozást és sikeres munkát az emberek kölcsönös irigysége késér. Ez is hiábavalóság és hasztalan erőlködés! (Préd 4,4)* Dávid hitetlennek és gonosztevőnek nevezi azokat, *akik békésen beszélnek embertársaikkal, de rossz szándék van a szívükben. (Zsolt 28,3)* Ezzel szemben áll az olyan ember, aki az ÚR házában tartozkodik, mert *feddhetetlenül él, törekszik az igazságra, és szíve szerint igazat szól; nyelvél nem rágalmaz, nem tesz rosszat felebarátjával, és nem hoz gyalázatot rokonára. (Zsolt 15,2–3)* Az Isten szíve szerint való király pedig elnémitja azt, *aki titkon rágalmazza embertársát. (Zsolt 101,5)*

A Példabeszédek könyve gyakorlati tanácsokkal siet olvasói segítségére, annak érdekében, hogy megvalósulhasson a felebarát iránti szeretet parancsa, és azt hangsúlyozza, hogy az egy közösségben élő emberek egymásra vannak utalva, és ezért biztat ekképpen: *Ne késs jót tenni a rászorulóval, ha módodban van, hogy megtedd! Ha van mit adnod, ne mondd embertársadnak: Menj el, jöjj holnap, majd akkor adok! (Péld 3,27–28).* A közösség azonban biztonságos otthont is jelent, és ennek megrontása ismét égbekiáltó bűn: *Ne kobilj rosszat embertársad ellen, aki gyanútlanul lakik melletted! (Péld 3,29)*

Kigúnyolja embertársát az esztelen (Péld 11,12), és az elvetemült (vagy ha szó szerint fordítjuk a חַנְּנִיָּה melléknevet: Istent megvető, istentelen)⁷ megrontja szájával embertársát (Péld 11,9). Mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy a Szentírásban az *esztelen*, a *bolond* minősítő jelző. Nem értelmi fogyatékos vagy örültet jelent, hanem olyan embert, aki nem törődik Istennel, és nem veszi figyelembe, hogy az ÚR a föld és annak teljessége. Tehát a Szentírás rokon értelmű szavakként használja a *bolond* és *istentelen* mellékneveket. Aki tehát megutálja felebarátját, és

⁷ Ld. חַנְּנִיָּה szócikk. In: Gesenius, Wilhelm – Buhl, Frants et alii: *i. m.* 246.

akár szóval is annak romlására tör, vétkezik és *eltéveszti, elhibázza* a helyes élet-célt⁸ (Péld 14,21).

A nagy parancsolat. Jézus Krisztus törvényértelmezése

Az Újszövetség folytatja az Ószövetség értelmezési vonalát, és a felebarát iránti szeretet fontosságát hangsúlyozza. Azonban az is nyilvánvaló, hogy szembefordul a kialakult téves értelmezésekkel. Erre talán a Hegyi Beszéd azon szakasza legnyilvánvalóbb példa, amelyben Jézus az ellenség iránti szeretetről beszél: „*Hallottátok, hogy megmondatott: Szeresd felebarátodat, és gyűlöld ellenségedet. Én pedig azt mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok azokért, akik üldöznék titeket, hogy legyetek mennyei Atyátoknak fiai, aki felhozza napját gonoszokra és jókora, és esőt ad igazaknak és hamisaknak.* (Mt 5,43–45) Ezzel az igeszakasszal kapcsolatban mindenképpen jó megjegyeznünk néhány dolgot. Az első felmerülő kérdés, amelyre itt válaszolnunk kell, ez: kik kapták az ellenség gyűlölésére indító parancsolatot? Az Ószövetségben ugyanis sehol sem olvassuk, hogy Isten az ellenséggel szembeni gyűlöletet várná el. Sőt inkább, mint már láttunk, nyíltan megparancsolta, hogy az ellenséget is szeretni kell. A gyűlöld ellenségedet parancs egyértelműen emberi rendelés, amelyet többek között a Qumránban élő közösség szabályzata várt el tagjaitól:

(I,1) A [Mester] számára, [és fivéreneinek, a férfi]aknak, azért, hogy a közösség szabályzatának könyve szerint éljenek: [...] (9) [...] hogy szeressék a fény minden fiát, mindenkit aszerint, ami az osztályrésze Isten szándékában, (9) és gyűlöljék a sötétség minden fiát, mindenkit aszerint, amit Isten megtorlásakor (11) a vétke érdemel [...].⁹

A Hegyi Beszéd magyarázata rendjén Kálvin arra is rámutatott, hogy a keresztyén embernek miért kell szeretnie embertársait: felebarátait és ellenségeit egyaránt (Mt 5,45):

„*Hogy legyetek mennyei Atyátoknak fiai.* Minthogy [Krisztus] világosan kijelenti, hogy csakis úgy lehet valaki *az Isten fia*, ha szereti azokat, akik Őt gyűlölik, ki merné vajon azt mondani, hogy ennek a tannak semmiféle kényszere sem köt bennünket? Hiszen olyan ez, mintha azt mondaná: Aki azt akarja, hogy keresztyénnek tartsák, szeresse ellenségeit. [...] Szóval Krisztus arról tesz bizonyosságot, hogy a mi fiúvá fogadtatásunknak az lesz a jele, ha a rosszak és méltatlanok iránt is jótékonyak vagyunk. Mégse értsük azonban úgy a dolgot, hogy a saját jótékonyágunk tesz bennünket Isten fiaivá, hanem mivel ugyanaz a Lélek javítja meg a szeretettel ellenkező gonosz testi indulatokat is (Aki a mi ingyenkegyelemből való fiúvá fogadtatá-

⁸ Ugyanis a **נשח** ige képi jelentése. Ld. **נשח** szócikk. In: Gesenius, Wilhelm – Buhl, Frants et alii: *i. m.* (223–224) 246.

⁹ Ld. 1QS (*A közösség szabályzata*) I,1.8.10–11. Komoróczy Géza: *Kiáltó szó a pusztában. A Holt-tengeri tekercsek. I. Az első kéziratok.* Osiris Kiadó, Budapest 1998, (45–82) 48–50.

sunknak tanúja, záloga és pecsétje), az eredményből igazolja Krisztus, hogy csakis azok Istennek fiai, akik hozzá hasonlítanak a szelídségben és kegyességben.”¹⁰

Kálvin nyomán joggal hangsúlyozza református írásmagyarázatunk, hogy Krisztus úgy jelenik meg a Hegyi Beszédben, mint aki a Törvény megtisztítója. Az evangéliumi elbeszélések rámutatnak azokra az elhajlásokra is, amelyeket mindenképpen szükséges volt kiigazítani. Az Újszövetség két ilyen elhajlást ismertet és javít ki. Az egyik a felebarát elferdített fogalmának újraértelmezése (ez látható a Hegyi Beszédben és az irgalmas samaritánus példázatában), míg a másik az Isten és az embertárs iránti szeretet szétszakítása (példa erre a szeretet nagy parancsolatának megfogalmazása; az apostoli levelek pedig bőségesen nyújtanak példát erre).

Az irgalmas samaritánusról szóló példázat magyarázata rendjén Kálvin erre figyelmeztet: Jézus arra akarta rávezetni követőit, hogy minden egyes embert tekintsenek felebarátjuknak. Ezért fogalmazott így: *szeresd felebarátodat, mint önmagadat*.

„A lényeg az, hogy felebarátunk nekünk a legidegenebb ember is, mert Isten minden embert elkötelezett arra, hogy egymást segítse.”¹¹

A Jézus korabeli írástudók ugyanis azzal rontották meg a törvényt, hogy csakis azokat fogadták el felebarátaiknak, akiket arra méltónak vélték. Ezzel szemben Jézus azt hangsúlyozza példázatával, hogy személyválogatás nélkül az összes embert felebarátunknak kell tekintenünk, mivel mindannyiunkat egyazon természet köt össze. Tehát az szükséges, hogy valahányszor embertársainkra tekintünk, mintegy tükörben szemléljük bennük önmagunkat,¹² hiszen ők a mi csontjaink és a mi testünk. Kálvinnak eme szóhasználatában (*quia os meum et caro mea est*) mintha Ádám felkiáltása csengene vissza: *hac vice os ex ossibus meis, et caro ex carne mea!*¹³ Véleményünk szerint ezzel a szóhasználatával Kálvin a felebaráti szeretet mértékét, illetve a kapcsolat erősségét kívánja szemléltetni.

A szeretet kettős és nagy parancsának megfogalmazáskor Jézus azt hangsúlyozza (akárcsak az irgalmas samaritánusról szóló példázat előzményében, vagy pedig más igehelyeken), hogy az Isten és embertárs iránti szeretet elválasztha-

¹⁰ Kálvin János: *Evangéliumi harmonia*. I. Ford. Rábold Gusztáv Kálvin János újszövetségi írásmagyarázata. Magyar nyelven kiadja Dávid Gyula ref. lelkész, theol. m. tanár. „Grafika” Könyvnyomda, Kolozsvár 1939, 205–206.

¹¹ Kálvin János: *Evangéliumi harmonia*. III. Ford. Rábold Gusztáv Kálvin János újszövetségi írásmagyarázata. Magyar nyelven kiadja Dávid Gyula ref. lelkész, theol. m. tanár. Sylveszter Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Budapest 1941, 216.

¹² Uo.

¹³ Ld. *Biblia Sacra ex Santis Pagnini translatione, sed ad Hebraicae linguae amussim novissime ita recognita, & scholiis illustrata, ut plane nova edition videri possit*. Apud Hugonem a Porta, Lugduni 1542. Oldalszámozás nélkül. Az 1Móz 2,23-at azért idéztük ebből a kiadásból, mert a Genfi Akadémia könyvtárának Gánóczy által közölt katalógusa szerint Kálvin minden bizonynal ismerte és használhatta ezt a kiadást. Ganoczy, Alexandre: *La Bibliothèque de l'Académie de Calvin. Le catalogue de 1572 et ses enseignements*. Librairie DROZ, Genève 1969, 173.

tatlanul együvé tartozik. Isten törvénye ugyanis lényege szerint nem az elviselhetetlenül hosszú és nehéz tiltó vagy előíró parancsolatok listája, hanem megtanítja az embert az Isten és embertárs iránti szeretetre. A két parancsolat egységét és összetartozását legvilágosabban János apostol fejt ki első levelében.

Végül pedig meg kell jegyeznünk, hogy a felebarát iránti szeretet parancsának eszkatológiai vonatkozása is van. Az utolsó ítéletről szóló példázat (Mt 25,31–46) szerint az ítéletre megérkező Emberfia az irgalmasság gyakorlását fogja számon kérni: a gondoskodást az éhezőről, szomjazóról, mezítelenről, fogolyról és a betegről. Német testvéreink az irgalmasság útjának (*Weg der Barmherzigkeit*) nevezik az itt rögzített parancsokat, és ezt a keresztyén diakónia alapjának tekintik, a diakónia pedig a felebarát iránti szeretet egyik megnyilvánulási formája.

Jézus tehát ezt hangsúlyozza: nemcsak azokkal kell jót tennünk, akikhez érdek fűz, vagy akiktől viszonzásra számítunk, hanem mindenekelőtt a legkiseb-
bekkel. Azokkal, akik nem tudják viszonzni, de szükségük van a segítségünkre.

Fiacskáim, szeressétek egymást. Az apostoli levelek tanítása

Jakab apostol *királyi törvénynek* nevezi a felebarát iránti szeretet parancsát (Jak 2,8), amelyet ha valaki betart, jól cselekszik. Ha valaki szereti felebarátját, az egyetlen szükséges dolgot választotta, ugyanis a királyi parancsnak engedelmeskedik. Jakab arra is figyelmeztet, hogy a felebarát iránti szeretet nem lehet személyválogató: nem tehet különbséget gazdag és szegény között. Mindenki-
ben a felebarátot kell látni, akinek szolgálhatunk az Istentől kapott talentumokkal és lehetőségekkel (Jak 2,1–10).

János apostol első leveléből a 2,9–11 és a 3,13–15 szakaszok szólnak legnyilvánvalóbb módon az embertárs iránti szeretetről, beleértve ebbe az ellenséget is. Az apostol szóhasználatában a felebarát, embertárs szavakat a *testvér*, *atyafi* helyettesíti. Kálvin az állapítja meg, hogy János levelében különös hangsúllyal bír az a kijelentés, hogy Krisztus követőinek életében a szeretet az egyetlen helyes szabály, amelynek át kell formálnia az ember életét. Akik nem gyakorolják az embertárs iránti szeretetet, vakok, és sötétben tévelyegnek. Magyarozatában kiemeli, hogy lehetetlen elválasztani egymástól az Isten és az embertárs iránti szeretetet, és hogy az embertárs iránti szeretettel bizonyítjuk Isten iránti szeretetünket. Annak érdekében pedig, hogy minket még inkább az embertárs iránti szeretetre ösztönözzön, az apostol intésére figyelmeztet, aki fölmutatja, hogy mennyire utálatos dolog Isten előtt a gyűlölet: *Aki gyűlöli a testvérét, az embergyilkos* (1Jn 3,15). És ki ne rettenne vissza egy gyilkostól!¹⁴

A bevezetésben már említettük, hogy Pál apostol a törvény betöltésének nevezi a felebarát iránti szeretet parancsának megtartását (Róm 13,10; Gal 5,14).

¹⁴ Ld. Calvin, Johannes: *Der erste Brief des Apostels Johannes*. Johannes Calvins Auslegung der Heiligen Schrift in deutscher Übersetzung. Unter Mitwirkung von K. Müller. Verlag der Buchhandlung des Erziehungsvereins, Kreis Moers, Neukirchen [é. n.], 49–50.

Az 1Kor 13-ban olvasható szeretethimnusz bevezető szavai a *legkiválóbb útnak* (καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν – 1Kor 12,31) nevezik az embertárs iránti szeretetet. A görög szavak pontos jelentése: *a legnagyobb szerűbb, a legmagasabb fokú út*. A gyülekezeti közösség tagjai különféle ajándékokat nyertek Istentől, de a szeretet köti össze őket. Tehát a különféle ajándékokkal felruházott tagok akkor követik igazán a fő rendelkezést, ha ajándékaikkal szeretettel szolgálnak egymás javára. Ekkor valósul meg igazán a szentek közössége, a *communio sanctorum*. Ennek alapján írja a hitvallásunk, a Heidelbergi Káté:

55. KÉRDÉS: *Mit értesz a szentek egységén?*

FELELET: *Először* azt, hogy a hívők egyenként és együttesen/egyetemlegesen mind tagok az Úr Krisztusban s minden ő javaiban és ajándékaiban részesek. *Másodszer*, hogy mindenki kötelességének kell ismerje, hogy ajándékaival a többi tag javára és üdvösségére készséggel és örömmel szolgáljon.

Záró gondolatok. *De legis triplex usu sub specie charitatis*

Hitvallásunk rögtön a legelején tisztázza, mit is követel Isten törvénye az embertől. Válaszában kiemelt fontossággal bír, hogy Krisztus tanítja így Isten törvényét. Azonban az is egyértelművé válik, hogy ebből a szeretetet követelő törvényből ismerjük meg igazán a magunk nyomorúságát: képtelenek vagyunk szeretni Istent és embertársainkat. Vajon hitvallásunk miért szembesít rögtön ezzel a rettenetes valósággal? Miért hangsúlyozza olyan nyilvánvaló módon, hogy az ember nem csupán képtelen betölteni az Isten törvényét, hanem csakis arra képes, hogy napról napra növelje adósságát Isten és embertársai felé. E kérdésekre úgy lehet választ találni, hogy figyelembe vesszük a törvény hármas hasznáról kidolgozott református tanítást.

Először arra kell odafigyelnünk, hogy Isten törvénye rendet teremtő, közösséget formáló erő.

„A bűn miatt szükség van arra, hogy a jó rend fenntartására a törvény ’fék és zabla’ (Kálvin) legyen, és a csapongó emberi természetet kordában tartsa.”¹⁵

Isten törvénye világosan jelzi, hogy az egyházban, a gyülekezeti közösségben olyan rendnek kell megvalósulnia, amelyet az Isten és emberek iránti feltétlen szeretet hat át. A szeretetnek ez a törvénye Istentől származik, aki maga a szeretet (1Jn 4,8.16). A törvény pedig nem mondhat ellent alkotója lényegének. Az pedig, aki úgy szerette ezt a világot, hogy egyszülött Fia életét adta érte, olyan törvényt adott, olyan rendet követel meg egyházától, amely tükrözi az Ő lényegét. És ugyancsak a törvénynek ez a haszna nyilvánítja bűnösnek, rendbontó-

¹⁵ I.d. Szűcs Ferenc: *Teológiai etika*. Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest 1993, 45. A törvény hármas hasznának ismertetése rendjén Szűcs Ferenc gondolatmenetét követem (ld. idézett könyvének 42–47. oldalait), és a könyvből átvett gondolatokat nem jelölöm külön lábjegyzetben.

akár szóval is annak romlására tör, vétkezik és *eltéveszti, elhibázza* a helyes élet-célt⁸ (Péld 14,21).

A nagy parancsolat. Jézus Krisztus törvényértelmezése

Az Újszövetség folytatja az Ószövetség értelmezési vonalát, és a felebarát iránti szeretet fontosságát hangsúlyozza. Azonban az is nyilvánvaló, hogy szembefordul a kialakult téves értelmezésekkel. Erre talán a Hegyi Beszéd azon szakasza legnyilvánvalóbb példa, amelyben Jézus az ellenség iránti szeretetről beszél: „*Hallottátok, hogy megmondatott: Szeresd felebarátodat, és gyűlöld ellenségedet. Én pedig azt mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok azokért, akik üldöznék titeket, hogy legyetek mennyei Atyátoknak fiai, aki felhozza napját gonoszokra és jókora, és esőt ad igazaknak és hamisaknak.* (Mt 5,43–45) Ezzel az igeszakasszal kapcsolatban mindenképpen jó megjegyeznünk néhány dolgot. Az első felmerülő kérdés, amelyre itt válaszolnunk kell, ez: kik kapták az ellenség gyűlölésére indító parancsolatot? Az Ószövetségben ugyanis sehol sem olvassuk, hogy Isten az ellenséggel szembeni gyűlöletet várná el. Sőt inkább, mint már láttunk, nyíltan megparancsolta, hogy az ellenséget is szeretni kell. A gyűlöld ellenségedet parancs egyértelműen emberi rendelés, amelyet többek között a Qumránban élő közösség szabályzata várt el tagjaitól:

(I,1) A [Mester] számára, [és fivéreneinek, a férfi]aknak, azért, hogy a közösség szabályzatának könyve szerint éljenek: [...] (9) [...] hogy szeressék a fény minden fiát, mindenkit aszerint, ami az osztályrésze Isten szándékában, (9) és gyűlöljék a sötétség minden fiát, mindenkit aszerint, amit Isten megtorlásakor (11) a vétke érdemel [...].⁹

A Hegyi Beszéd magyarázata rendjén Kálvin arra is rámutatott, hogy a keresztyén embernek miért kell szeretnie embertársait: felebarátait és ellenségeit egyaránt (Mt 5,45):

„*Hogy legyetek mennyei Atyátoknak fiai.* Minthogy [Krisztus] világosan kijelenti, hogy csakis úgy lehet valaki *az Isten fia*, ha szereti azokat, akik Őt gyűlölik, ki merné vajon azt mondani, hogy ennek a tannak semmiféle kényszere sem köt bennünket? Hiszen olyan ez, mintha azt mondaná: Aki azt akarja, hogy keresztyénnek tartsák, szeresse ellenségeit. [...] Szóval Krisztus arról tesz bizonyosságot, hogy a mi fiúvá fogadtatásunknak az lesz a jele, ha a rosszak és méltatlanok iránt is jótékonyak vagyunk. Mégse értsük azonban úgy a dolgot, hogy a saját jótékonyágunk tesz bennünket Isten fiaivá, hanem mivel ugyanaz a Lélek javítja meg a szeretettel ellenkező gonosz testi indulatokat is (Aki a mi ingyenkegyelemből való fiúvá fogadtatá-

⁸ Ugyanis a **נבט** ige képi jelentése. Ld. **נבט** szócikk. In: Gesenius, Wilhelm – Buhl, Frants et alii: *i. m.* (223–224) 246.

⁹ Ld. 1QS (*A közösség szabályzata*) I,1.8.10–11. Komoróczy Géza: *Kiáltó szó a pusztában. A Holt-tengeri tekercsek. I. Az első kéziratok.* Osiris Kiadó, Budapest 1998, (45–82) 48–50.

Felhasznált irodalom

- Calvin, Johannes: *Der erste Brief des Apostels Johannes*. Johannes Calvins Auslegung der Heiligen Schrift in deutscher Übersetzung. Unter Mitwirkung von K. Müller. Verlag der Buchhandlung des Erziehungsvereins, Kreis Moers, Neukirchen [é. n.], 49–50.
- Calvin, John: *Harmony of the Law*. Volume 3. Books for the Ages, 1998. CD-Rom edition.
- Coenen, Lothar – Beyreuter, Erich – Bietenhard, Hans: ὁ πλησίον szócikk. In: uő (szerk.): *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament*. Studien-Ausgabe. Band 1. 5. Auflage. Theologischer Verlag R. Brockhaus, Wuppertal 1979.
- Ganoczy, Alexandre: *La Bibliothèque de l'Académie de Calvin. Le catalogue de 1572 et ses enseignements*. Librairie DROZ, Genève 1969.
- Gesenius, Wilhelm – Buhl, Frants et alii: *Handwörterbuch über das Alte Testament*. 17. Auflage. Spriger-Verlag, Berlin – Göttingen – Heidelberg 1962.
- Greeven, Heinrich – Fichtner, Johannes: πλησίον szócikk. In: Kittel, Gerhardt – Friedrich, Gerhardt: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Band 5. W. Kohlhammel GMBH, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1965.
- Kálvin János: *Evangéliumi harmonia*. I. Ford. Rábold Gusztáv. Kálvin János újszövetségi írásmagyarázata. Magyar nyelven kiadja Dávid Gyula ref. lelkész, theol. m. tanár. „Grafika” Könyvnyomda, Kolozsvár 1939.
- Kálvin János: *Evangéliumi harmonia*. III. Ford. Rábold Gusztáv. Kálvin János újszövetségi írásmagyarázata. Magyar nyelven kiadja Dávid Gyula ref. lelkész, theol. m. tanár. Sylveszter Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., Budapest 1941.
- Kiss Jenő: Felebarát szócikk. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Bibliai fogalmi szókönyv*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár, 1992, (104–105) 104.
- Koehler, Ludwig – Baumgartner, Walter: *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*. E. J. Brill, Leiden 1985.
- Komoróczy Géza: *Kiáltó szó a pusztában. A holt-tengeri tekersek. I. Az első kéziratok*. Osiris Kiadó, Budapest 1998, (45–82) 48–50.
- Strack, Hermenn L. – Billerbeck, Paul: *Das Evangelium nach Matthäus erläutert aus Talmud und Midrasch. Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*. Erster (Doppel)band. S. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung Oscar Beck, München 1922.
- Szűcs Ferenc: *Teológiai etika*. Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest 1993.
- Varga Zsigmond J.: *Görög–magyar szótár az Újszövetség irataihoz*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1992.